

Az összegzést angol nyelvű rezümé követi, ami a szerző a pozsonyi Egyetemi Könyvtár évkönyvében megjelent tanulmányának (*On the Provenience of the Copies of Thuróczy, Editio princeps of the Chronica Hungarorum = Studia Bibliographica Posoniensia*, 2018, 1, 11–24) bővített változata.

E szép kivitelű, a brünni kiadás metszeteivel illusztrált könyvet forgatva ószintén reméljük, hogy Farkas Gábor Farkasnak sikerül megvalósítania terveit, vagyis az augsburgi kiadás példányainak feldolgozását és az összes példány provenienciájának autopszián alapuló feltárását. Micsoda öröm volna, ha e munka gyümölcseként az „eltűnt Thuróczy” után egyszer a „megkerült Thuróczy”-t vehetnénk kézbe!

TUBAY TIZIANO

Michael Knüppel, Ármin(ius) Vámbéry (1832–1913) – Versuch einer Personalbibliographie, 3. verbesserte Auflage, Nordhausen, Verlag Traugott Bautz, 2020. 332 p.

Vámbéry Ármin, a közép-ázsiai utazó, kalandor, keletkutató, a turkológia mint önálló tudományág útjának egyengetője iránt szerzteágzó munkássága révén több tudományterület irányából mutatkozik folyamatos érdeklődés. Régiókban az egyik legaktívabb Vámbéry-kutatóközpont a dunaszerdahelyi Vámbéry Polgári Társulás, amely szellemi műhely az utóbbi két évtizedben évi rendszerességgel tartja meg tudományos összejöveteleit, majd ezek eredményeit kötetekben publikálja. A sokszínű, friss tudományos eredményeket bemutató kiadványokból kitérünk, hogy a publicista Vámbéryre igen kevés figyelem vetül, noha *Küzdelseim* című önéletrajzában maga utal arra, hogy már fiatalon, törökországi tartózkodása idején igyekezett információival „felvilágosítani a világot, és ily módon reporter és újságíró vált belőlem, a nélkül, hogy akartam volna, vagy törekedtem volna reá” (Bp., Franklin-társulat, Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda, 1905).

Vámbéry sajtómunkássága, de alapvetően az egész Vámbéry-filológia szempontjából kiemelkedő jelentőségű Michael Knüppel bibliográfiai tevékenysége. A vállalkozás csak egy kísérlet a teljesség irányába, mivel a szerzőként rendkívül termékeny Vámbéry műveinek megjelenése nyelvi és földrajzi szempontból egyaránt nagyon szerzteágzó, recepciójának, de legfőképp bio-bibliográfiájának felgöngyölítése pedig egy soha véget nem érő történet.

Michael Knüppel feltáró munkálatainak köszönhetően – az addig meglévő Vámbéry-bibliográfiákat is számba véve – 2015-ben jelentette meg az addigi legteljesebb gyűjtést, majd ezt bővítette 2017-ben, illetve 2020-ban. A rendszerezés három fő szempontja: 1. Vámbéry művei, 2. bio-bibliográfiai tételek, 3. recenziók Vámbéry műveiről. A tételek számának növekedése több mint dinamikus: míg 2015-ben az előbb említett hármas tagolás 644, 325, illetve 118 találatot mutat, addig jelen kötetben ezek a számok jelentősen megsokszorozódtak, így Vámbéry műveinél 1332, a bio-bibliográfiai résznél 1187, a recenziók esetében 440 megjelenésről van tudomásunk. A jelentős növekedés háttérében Sebastian Cwiklinski tevékenysége áll, aki a második kiadást követően kiegészítéseket, számos javítást publikált, így ezen eredmények mind belefolytak a harmadik kiadásba.

A kutatás nehézségei magában Vámbéryben keresendők, akinek a produktivitása mellett a PR-tehetsége volt nagyban segítségére, azaz művei nagyon elszórta jelentek meg, legtöbb írását többször publikálta különböző lapokban, általában azonos szöveggel, néha kisebb-nagyobb változtatásokkal, hol rövidebb, hol hosszabb formában, s mindezt több nyelven. Csak a szemléltetés kedvéért: Vámbéry a *Küzdelseim*ben utal arra, hogy a „hírlapírói munkásságra első ösztönzéssel az *Augsburger Allgemeine Zeitung* szolgált”, majd „magam is írtam leveleket török nevem – *Resid* – aláírásával a *Pesti Naplónak*”, melyek alapján „Bécsben figyelmessé lettek magyar levelezéseim eredeti voltára, és a *Wanderer* szerkesztősége kinevezett állandó levelezőjének”. A közép-ázsiai térség ismerőjeként és kapcsolatrendszerének köszönhetően folyamatosan tájékozódott, illetve hozzájutott a legfrissebb információkhoz, így „a *Times* és a tekintélyes heti és havi folyóira-

tok” szívesen közölték írásait. A bibliográfiai munkálatokhoz némi támpontot nyújtanak az alábbi – közel sem teljes – felsorolások: „1865-től 1885-ig a levelek, cikkek és értekezések egész tömeget tettem közzé az angol, német, francia, magyar és amerikai folyóiratokban Középázsia, Perzsia és Törökország politikai és gazdasági helyzetéről, melyek összegyűjtve több kötetre mennének. Angliában főképpen a *Times* és néhanapján más napilapok, valamint a *Nineteenth Century*, a *Fortnightly Review*, a *National Review*, az *Army and Navy Gazette*, a *New Review*, a *Journal of the Society of Arts*, a *Leisure Hours*, az *Asiatic Quarterly Review* és a *Good Words* című folyóiratok hasábjait szoktam igénybe venni. Németországban a *Münchener* (azelőtt *Augsburger*) *Allgemeine Zeitung*ba, az *Unsere Zeit*ba, a *Deutsche Rundschau*ba, a *Westermanns Monatshefte*be, a *Deutsche Revue*-be, a *Welthandel*-be és egynehány azóta már rég beszünt napilapba és havi folyóiratba dolgoztam. Itthon sűrűn írtam a *Pester Lloyd*-ba, Ausztriában néha a *Neue Freie Presse*be és a *Monatsschrift für den Orient*be, Franciaországban a *Revue des deux Mondes* és Amerikában a *Forum* és a *North American Review* közölték cikkeimet.”

Knüppel bibliográfiájában nem különíti el a monográfiákat, folyóiratcikkeket, könyvrészleteket és újságcikkeket, mivel Vámbéry egy írását gyakran több alakban publikálta, így ez a felosztás értelmetlennek bizonyult. A gyűjtés vezérlőelve a kronológia, így évszámok szerinti bontásban először a monográfiák állnak, majd a gyűjteményes kötetek következnek, ezt követik az újság- és folyóiratcikkek, végül kisebb számban a más szerzők műveire írt előszók. Ebbe a részbe nyertek felvételt Vámbéry olvasói levelei is, valamint azok az újságcikkek, amelyekben hosszabb-rövidebb idézetek találhatók publicisztikáiból.

A bio-bibliográfiai rész azokat a tételeket tartalmazza, amelyek Vámbéryről szólnak. Knüppel számára kihívást jelentettek azok a szövegek, amelyekben Vámbéry műveiből és azokról szóló recenziók egyaránt találhatók. Néhány recenzió Vámbéry életének áttekintésével indít, majd ezt követi a terjedelemben jóval rövidebb ismertetés. További határesetnek minősülnek azok az írások, amelyek Vámbéry életét és munkásságát taglalják, miközben a közlemény nagy része Vámbérytől idéz, esetleg olyan műveiből, amelyek már eredetileg is egyes szám harmadik személyben íródtak.

Knüppel a könyv nagyobb fejezetei előtt többször hangsúlyozza, hogy vállalkozása csupán egy kísérlet a nagy életmű feltérképezésének irányába, amely azonban a teljesség igényével nem tud fellépni, mivel az újság- és folyóiratcikkek, valamint a recenziók átláthatatlansága ezt nem teszi lehetővé, valamint számtalan, Európában nehezen vagy egyáltalán nem hozzáférhető lap kiértékelése is szükséges lenne. A recenzens ehhez csak annyit tud hozzátenni, amennyit a Habsburg Birodalom / Osztrák–Magyar Monarchia eddig tanulmányozott magyar és német nyelvű lapjai révén lát. Annyi bizonyos, hogy Vámbéry a *Pester Lloyd*-ban 1876 és 1889 között aktívan publikált, így az itt közölt mintegy száz vezércikkét, tárcáját, rövid híradását, valamint a róla szóló híreket, recenziókat be kell folytatni ebbe a gyűjtésbe. Ugyancsak részletesen lehet látni Vámbéry *Pesti Napló*-ban való tevékenységét, amely 1859–60-ban mennyiségileg is jelentős, majd ezt követően sem szakad meg, hanem 1912-ig folyamatosan fennmarad, annyi különbséggel, hogy a pálya kezdetén jellemző helyszíni tudósításokat az elemző cikkek, a szakújságírás váltja fel. A magyarországi illusztrált lapok (*Magyarország és a Nagyvilág*, *Vasárnapi Újság*, *Hazánk s a Külföld*) feldolgozása megtörtént, ezek esetében csak kisebb kiegészítésekkel lehet szolgálni, illetve a *Fővárosi Lapok*-ban sikerült még néhány Vámbéry-hivatkozásra bukkanni.

Michael Knüppel vállalkozása kisebb filológiai hiányosságai ellenére hiánypótló munka, amelyet a jövőben Sebastian Cwiklinski fog továbbvinni. A következő bibliográfiai kiadvány elé mindenképp érdemes lenne egy részletes bevezető fejezetet írni a vállalkozás módszertani kérdéseiről, gyűjtési köréről, a megoldatlan feladatokról, a digitális adatbázisok használhatóságáról, az egyes sajtótermékek online hozzáférhetőségéről.